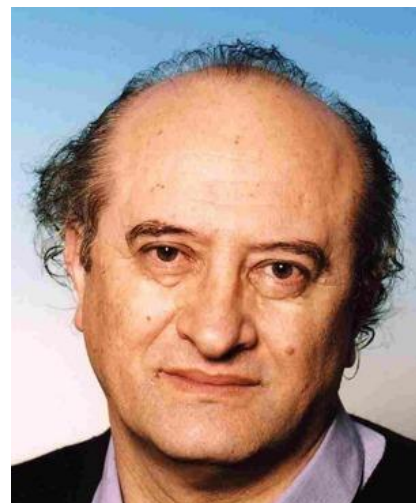

*Convorbirile lui **Sorin Antoși** cu savantul și profesorul **Moshe Idel**, născut la Tîrgu-Neamț și emigrat în Israel în 1963, dar deplin reintegrat, astăzi, în circuitul cultural și academic din România, construiesc un portret al celui din urmă. Exercițiul de memorie la care sunt invitați să participe cititorii e menit să le arate așa, fie ei români sau evrei, ca părți ale unei istorii și ale unei patrii comune, merită să se concentreze pe ceea ce îi unește: istorii, biografii, idei.*

Persoanele

Moshe Idel (n. 1947, la Tîrgu-Neamț) este profesor de gândire iudaică la Universitatea Ebraică din Ierusalim și cercetător principal la Institutul Shalom Hartman. Este doctor în filozofie cu specializarea Cabala și a lucrat ca *visiting professor* și cercetător la universități și instituții din întreaga lume, printre care Yale, Harvard și Princeton din SUA și École des Hautes Études en Sciences

Sociales din Paris. În 1999, Moshe Idel a primit prestigiosul Israel Prize pentru excelență în domeniul filozofiei iudaice. Numeroasele lucrări publicate includ titluri de referință cum sînt Kabbalah: New Perspectives (Yale University Press,1988), Hasidism: Between Ecstasy and Magic (SUNY Press,1995) și Messianic Mystics (Yale University Press, 1998). La Editura Polirom a apărut Perfectiuni care absorb. Cabala și interpretare (2004).

Sorin Antohi (n. 1957) este profesor de istorie la Central European University, Budapesta, unde conduce Departamentul de Istorie și Past, Inc. Institute of Historical Studies, este secretar general al Comisiei Internaționale de Teoria și Istoria Istoriografiei, precum și membru în Biroul Comitetului Internațional de științe Istorice, în cadrul aceleiași universități. La Editura Polirom a mai publicat : Civitas imaginalis. Istorie și utopie în cultura română (ed. a II-a revăzută, 1999), Al treilea discurs. Cultură, ideologie și politică în România (Adrian Marino în dialog cu Sorin Antohi, 2001), Mai avem un viitor? România la început de mileniu (Mihai Șora în dialog cu Sorin Antohi, 2001), Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie și morală în România (Alexandru Zub în dialog cu Sorin Antohi, 2002), Ioan Petru Culianu. Omul și opera (coord., 2003).

Fragment din carte

Editura POLIROM 2006

SAGA PUBLISHING 2024

Religie, societate și politică în lumea de azi

Sorin Antohi:

Din perspectiva ta de specialist în studiul religiilor, unde mai vezi în ziua de astăzi locul religiosului în sfera publică? Cum arată pentru tine problematica asta religioasă într-o lume care în ansamblu e „dezvrăjită”, secularizată? Rămîne doar un obiect de preocupare savantă sau există și alte forme prin care religiosul subzistă în lumea modernă și postmodernă? Sau, pur și simplu, cum scrie Marcel Gauchet, lumea noastră „iese din religie” ?

Moshe Idel: De fapt, dacă mă uit la istoria Israelului, e foarte clar că religiosul s-a mutat de la periferie la centru. Acum 30 de ani, și nu vorbesc numai despre alții, ci și despre mine, simțeam că structura culturală a Israelului era foarte diferită. Și asta nu e numai o problemă evreiască sau de istorie a Israelului, văd același fenomen și în cultura islamică. Poate e mai puțin clar în cultura română. Am fost la Moscova și am văzut ce se întîmplă acolo la Kremlin. Totul arată ca și cum nu ar fi existat comunismul. Toate babele cu lumînări, popii... Totul este cum a fost, numai ceasul s-a mutat puțin...

S.A.: Pot aduce și un exemplu românesc: pentru prima dată după 1990, în mai 2003, împreună cu amicul Larry Woolf, autorul minunatei *Inventing Eastern Europe*, am vizitat mai multe biserici din Iași. Revin frecvent la Iași, de cîteva ori pe an, dar nu am avut nici timp și nici prilejul să stau mai mult timp în biserici pînă la turul pe care i l-am oferit lui Larry, care voia să-mi cunoască mai bine rădăcinile. Am fost frapat de noua practică religioasă, am auzit alte voci, am văzut alte comportamente. Dacă aș sta în România și m-aș duce la biserică, aș vedea lucrurile astea des și probabil că aș observa mai greu schimbarea. Dar așa, după vreo 13 ani, am văzut o practică rituală cum eu nu mai cunoscusem, de o intensitate incredibilă. Observasem deja, pe stradă și în autobuz, cum toți oamenii își fac cruce atunci cînd trec pe lîngă o biserică. Inclusiv copiii, tinerele îmbrăcate după ultima modă occidentală, tinerii cu aspect de funcționari ai marilor companii. Dar în bisericile din Iași am auzit incantații care-mi aminteau de Grecia și de Orientul Mijlociu, am văzut oameni rugîndu-se cu o feroare incredibilă.

M.I.: Din cauza asta cred că ce spun eu despre Israel nu este așa de extraordinar. Am văzut feroarea de care vorbești și în Rusia, și – într-un fel sau altul – în America, și în România. Dar în România nu pot să compar așa de mult etapele evoluției, pentru că am revenit după o absență prea mare. Dar cred că religiosul de

fapt nu a dispărut niciodată. Ce s-a întâmplat a fost de fapt o formă de reprimare. Reprimarea a fost comunistă, a fost capitalistă, a fost sionistă, au fost tot felul de reprimări, în care oamenii credincioși nu au dispărut, nu au fost omorâți. Nici în comunism nu i-au omorât, deși pe unii i-au aruncat în închisoare, i-au torturat – dar mulți au supraviețuit. Exemplul lui Cleopa este foarte interesant. Dar ce s-a întâmplat? S-a schimbat structura societății și, în structura nouă, oameni care au fost la margine au devenit centrali, iar cei de la centru au devenit marginali. Așa că elementul religios, într-un fel, desigur, a fost marginal înainte, pentru că a fost reprimat. Asta a fost și în Israel. Dintre evreii care soseau, fie că veneau din Africa de Nord, din Irak, din Yemen, din România sau Polonia, marea majoritate erau religioși, dar au venit într-o structură seculară. Structura seculară i-a marginalizat imediat. Conducătorii religioși, tot felul de oameni charismatici, s-au întâlnit cu birocrății: „Ce charismă? Ce ne interesează? Nu te cunoaștem!”.

S.A.: Statul Israel era un stat secular modern, aflat în ori aproape de faza birocratică, deci aproape de imperativul weberian al rutinizării charismei. În plus, statul era și puternic militarizat, deci oarecum dublu secularizat.

M.I.: Da. Și, cu timpul, aceiași oameni s-au transformat: nu că ei s-ar fi mișcat spre centru, ci centrul a dispărut, iar ei au fost atrași într-un fel de mecanică culturală. Asta se întâmplă nu numai în Israel, se întâmplă și în Israel, dar poți să vezi azi același fenomen și în America, la dreapta fundamentalistă. Ashcroft, fundamentalist, este acum ministrul Justiției în SUA. Într-un fel, religiosul revine... Eu cunosc teoriile lui Eliade că sacrul nu a dispărut... S.A.: Se camuflează, revine...

M.I.: Eu nu știu ce înseamnă „se camuflează”. Toată chestia asta cu camuflajul e prea mistică pentru mine. Eu vorbesc într-un mod puțin mai sociologic. Sacrul nu a dispărut. A fost un moment când Rusia tradițională a fost abolită, și toată ortodoxia a fost ștearsă, a fost marginalizată; au fost represalii, a fost tot ce vrei, dar multe biserici au rămas. Și oamenii au crezut, dar au crezut într-un mod clandestin, cum au putut: și superficial, și nu știu cum. De fapt, nici măcar 70 de ani de comunism n-au reușit, nu au putut să ducă așa de departe. Bolșevicii au încercat să anihileze credința, apoi a venit un moment în care oamenilor le-a fost frică să facă mai mult, dar nu a fost un moment de ruptură totală. Din cauza asta au supraviețuit elemente, instituții, cărți. Mulți ar fi râs, și eu aș fi râs dacă mi-ar fi spus cineva că toate alea or să se întoarcă la Kremlin, iar eu o să le văd acolo cu ochii mei. Comunismul a dispărut și totuși totul este secular, începând cu oamenii. Dar nu total. Țin minte că pe lângă Kremlin era o lozincă: „Religia este inima

Rusiei”. Asta am putut să înțeleg în rusă. Înseamnă că, de fapt, religia n-a dispărut, de asta eu nu vreau să întrebunțez viziunea lui Eliade despre camuflaj. Pentru el, și în comunism este un camuflaj. Și pentru mine asta este o problemă, fiindcă ajungem la un fel de coincidentia oppositorum, unde totul se află în alt loc, în alt fel. Nu, comunismul este poate o religie, dar nu o religie care are în ea elementele altei religii. E fanatism, e nu știu ce, dar nu e același lucru... Explicația mea este mult mai sociologică. Da, sînt elemente seculare, nu prea multe, care au încercat să devină forța conducătoare a Europei...

S.A.: Nazismul și...RELIGIE, SOCIETATE ȘI POLITICĂ ÎN LUMEA DE AZI

M.I.: ...comunismul, da, au existat tot felul de forțe, dar se vede că nu a fost de ajuns, sau poate că rațiunea nu are suficiente structuri care să poată rezolva toate problemele, și din cauza asta n-a reușit. Eu nu spun că e bun sau rău. Nu știu. Dar rezultatele acestor încercări nu sînt așa de bune.

S.A.: Mai exact, s-a încercat substituirea religiei printr-o religie a rațiunii sau printr-un cult al statului și conducătorului. A fost o încercare de a înlocui religiile tradiționale printr-o religie seculară, poți s-o numești religie civică, o formă care, constatăm după două sute și ceva de ani de experiențe, nu a avut exclusiv rezultate pozitive, ba dimpotrivă.

M.I.: Da, așa e, dacă vorbim pragmatic. A fost o încercare, cîteva încercări, cîteva variații, nu o singură variantă. Nici o variantă, de fapt, n-a reușit. Este ceva, se vede, în structura psihologică umană, un fel de inerție foarte serioasă.

S.A.: De la neanderthalieni pînă la homo religiosus.

M.I.: Da. Eu nu spun că acest lucru e bun, adevărat, profund, natural! Nu știu dacă e bun sau rău. Dar fapt este că oamenii au nevoie de religie și au și alte nevoi pe care nu le poți suplini. Mă uit că în Albania sînt o mulțime de oameni religioși astăzi și ei erau în principiu atei.

S.A.: În principiu, Albania s-a declarat oficial stat ateist. A demolat biserici, moschei, a interzis religia cu desăvîrșire.

M.I.: Iar acum Islamul este din nou foarte prezent acolo.

S.A.: Dar ce religie sau ce religiozitate se întoarce acum, după ce a fost reprimată și refulată? Este una mai virulentă, este una mai aplecată spre exces și fundamentalism, cum vedem în Orientul Mijlociu, este o religie colorată, așa cum mi se pare mie în Europa de Est, cu elemente New Age? Ce fel de religie revine?

M.I.: Eu cred că în fiecare loc revenirea nu este o revenire ante facto, oamenii nu se întorc exact în același loc, după o oarecare pauză, iar acum o iau de la început. Asta este desigur imposibil. Cred că religia capătă mereu și forme actuale. Poate să fie New Age în California, dar nu pentru că a fost odată o religie New Age în America, ci pentru că asta e religia astăzi în California, poate să fie New Age mai mult decît în Mississippi sau decît în Tennessee, unde vedem că formele premoderne de religie sînt forma cea mai răspîndită. Cum în California aceste forme nu erau atît de puternice, precum și datorită altor factori, cultura New Age a putut înflori. Dar nici nu apar fenomene complet noi. În locul unde naționalismul a fost important, naționalismul revine, chiar dacă în forme noi. De exemplu, în Polonia sau în partea catolică a Ucrainei. Noul intră într-un fel de...

S.A.: ...fuziune, sincretism...

M.I.: ...da, fuziune, sincretism cu vechiul. Deci nu cred că putem vorbi de o structură unică. În locurile unde există probleme serioase – care nu sînt religioase –, ele sînt adoptate și adaptate de religie pentru ca ea însăși să devină relevantă. De exemplu, teroriștii sinucigași. Nu pot să spun că oamenii s-au întors la această formă de sinucidere, fiindcă ea nu e tradițională. Dar exista caposibilitate, iar religia o manipulează, dînd o dimensiune religioasă unor activități care sînt numai politice sau militare. Ai putea crede că în lumea islamică tot timpul sinucigașii stăteau la rînd, începînd din secolul al VII-lea...

S.A.: ...așteptînd doar un moment prielnic, ca trecerea vreunui pluton de cruciați.
M.I.: Nu, se vede că sinucigașii erau puțini în trecut, sau nu erau o forță religioasă. Ben Laden, de pildă, este un om religios, are o structură religioasă. Dar ce face el nu a existat niciodată. Eu nu spun acum că acesta nu e Islam. Nici că este. Ci că Islamul, cu Ben Laden și alții ca el, s-a schimbat. Nu a fost așa înainte, dar acum este, pentru că musulmanii cred asta. Devine Islam, ne place ori nu ne place. Grupurile islamice de „asasini”, de la care ne-a rămas chiar termenul în mai multe limbi, nu existau în tot Islamul. Dar dacă toți musulmanii au să înceapă să creadă că acesta trebuie să fie Islamul modern, nu putem face nimic. Nu putem spune că textele islamice sînt texte raționale, că sînt moderate, chiar pașnice. E adevărat, sînt texte raționale, dar acum cine le cunoaște? Nimeni. Așadar, cred că revenirea religiei, de pildă în formele pe care le numim „fundamentaliste”, este un fenomen complex, care răspunde în felul său la o mulțime de probleme create de secularism, de capitalismul global și de alte elemente istorice eterogene, care împing religia în tot felul de direcții, mai bune sau mai rele.

S.A.: Și atunci, încercarea actuală – deopotrivă americană și musulmană – de a rescrie politica internațională în termeni de luptă religioasă, fără concesie între binele suprem și răul suprem, va fi dezvoltarea viitoare a politicii internaționale? Cu alte cuvinte, crezi că lumea se umple treptat de Weltanschauungskrieger, de războinici care se înfruntă pe viață și pe moarte în numele viziunilor lor despre lume?

M.I.: După câte văd, asta trebuie să se întâmple, pentru că părțile care se află în confruntare acum sînt prea mari ca să dispară. Ce înseamnă asta? America nu se poate opri din această cursă, pentru că toată economia ei este bazată pe globalizare, iar asta îi împiedică mai mult ca oricînd pe americani să se izoleze pe continentul lor. America o să se schimbe, nu poate să rămîna cum este, dar nu se va izola din nou pentru a construi societatea perfectă sau măcar bună. Americanii nu vor să se schimbe, sau poate că vor și nu pot. Islamul, pe câte văd, nu poate să cedeze și să spună: „Am încercat ceva, am luptat, am cam eșuat, dar avem o altă idee, mai bună: să devenim puțin capitaliști, puțin occidentali, puțin...”.

S.A.: ...seculari, puțin autocritici și așa mai departe. Adică un fel de copie locală a Occidentului. De cînd există Occidentul ca paradigmă, această dinamică a imitației și refuzului ei a schimbat întreaga lume. Din păcate, ea nu poate fi depășită fără tensiuni, confruntări, învingători și învinși. Imitația tactică a Occidentului, cu gîndul de „a ajunge din urmă și a depăși”, chiar de a învinge și anihila modelul, ca aceea operată de sus în jos în Turcia kemalistă, ori în Japonia epocii Meiji, ori în fosta lume sovietică, nu e decît o iluzie. Schimbarea din interior trebuie să treacă printr-un serios examen autocritic, trebuie să depășească resentimentul, pentru a deveni o senină și decisă reamenajare a lumii proprii, începînd de acasă. Dar nu prea văd asta în lumea islamică...

M.I.: Nici eu nu văd că acesta ar fi vectorul. Desigur, e adevărat că există unele grupări, elite, grupuri de interese, chiar guverne, care merg într-o direcție mai pragmatică. Acești actori sociali, economici și politici joacă un joc puțin mai secular, mai occidental, chiar puțin mai democratic.

S.A.: Da, se poate vedea cazul Pakistanului, unde jocul este de un cinism suprem: o populație masiv și tot mai fervent musulmană, cu elemente de fanatism, dar un stat care, printr-o dură autoritate militară, calmează societatea și scoate bani de la americani cît nu ar scoate prin alte mijloace.

M.I.: Da, dar e clar că, dacă americanii nu ar fi avut nevoie de Pakistan, regimul autoritar cădea de mult. Ca după cele mai multe lovituri de stat militare – o știm

prea bine din America Latină –, regimul ar fi rămas la putere cel mult un an sau doi. Dacă nu ar fi avut sprijinul european, sprijinul american și chiar un oarecare sprijin intern, ar fi dispărut. Și așa, eu cred că o să dispară.

S.A.: Din nefericire, minat dinăuntru.

M.I.: Din nefericire. În Egipt, pe de altă parte, vedem un fel de miracol. Și în Iordania. Se poate vedea că și în lumea islamică există șansa unor societăți stabilizate de regimuri mai mult sau mai puțin democratice. Desigur, aceste aranjamente sînt foarte fragile, dar există. Saudiții au cumpărat miracolul, au cumpărat cît au putut să cumpere, dar nu și-au schimbat cu adevărat sistemul, iar acum au o problemă cu fundamentalistii. Nici nu știu ce-i costă mai mult, să-i plătească pe fundamentalisti sau să-i plătească pe americani. Dar ceea ce e îngrijorător este că lumea islamică trăiește într-o frustrare generală. O cultură foarte mare, globală, care a dat cîteva imperii mondiale. Toate miturile astea cu Saladin, care inspiră și ecuația pe care o auzeam la Ierusalim tot timpul – Arafat = Saladin –, toată această mitologie istorică are desigur o bază reală într-un trecut glorios, dar alimentează o frustrare profundă și crescîndă. Cum citesc eu ce s-a întîmplat în ultimii ani ? Ani în care dezvoltarea științifică și tehnologică a ajuns la un nivel fără precedent, căpătînd un loc central în dezvoltarea globală. Ce s-a întîmplat pe Wall Street în 1999-2000 cu acțiunile high-tech, de la boom la bust, e tot fără precedent. Pe plan global, se trece destul de greu de la un monopol occidental asupra înaltei tehnologii, care generează inegalități și frustrări, la un regim nou al proprietății intelectuale și al capacității de producție și comercializare. Acest proces dificil, accelerat și conflictual, va fi problema omenirii în următoarea perioadă. De exemplu, Intifada a apărut imediat după o perioadă de creștere extraordinară a industriei high-tech din Israel. Unii întreprinzători făceau deodată profituri de miliarde de dolari. Citeam în ziar că cineva a vîndut o companie cu 4 miliarde de dolari. Statul nici nu se încumeta să le perceapă taxele, care fuseseră gîndite la o altă scară: cum să te duci să-i ceri omului taxe de 2 miliarde de dolari? Asta s-a întîmplat exact înainte de Intifada. Ca și evoluțiile acțiunilor high-tech pe Wall Street. Nu cred că e o pură coincidență. Și palestinienii, și Ben Laden, și Indonezia, și alții văd o lume prosperă care aleargă, aleargă, aleargă și îi lasă tot mai mult în urmă...

S.A.: ...ca o stihie care – cel puțin în percepția lor – îi umilește, îi sărăcește, îi desființează...

M.I.: ...îi dezorientează, îi lasă fără repere, fără țintă. Toți aceia pe care i-am amintit, ca și alții care se consideră învinșii globalizării – în anumite privințe, chiar

sînt privesc această lume la televizor în fiecare zi, nu se poate spune că nu știu ce se întîmplă. Sigur, ei nu înțeleg, dar nici noi nu prea înțelegem. Numai că ei pot reacționa foarte violent la spectacolul unei globalizări care pare că-i strivește. Poate că globalizarea modelului economic american va produce în timp o lume ceva mai puțin săracă, dar acum decalajele sînt incredibile...

S.A.: ...și accelerat crescătoare.

M.I.: Da. Dar chiar dacă nu vor mai crește sau dacă vor crește mai lent, căci în situația cînd decalajele continuă să crească, spectacolul acesta devine insuportabil pentru excluși, marginali etc. Devine imposibil ca un om sărac și fără perspective să mai stea liniștit și să se uite la televizor. Un palestinian din Israel vede cum un israelian pe care poate-l și cunoaște și care cu cinci ani înainte nu avea mai nimic vinde o companie cu 4 miliarde de dolari. Un amărît de oriunde vede toate profiturile astea delirante din America, ce urcă și urcă, sute de milioane și miliarde – iar el cîștigă 5 dolari pe zi! Cum poate rămîne pasiv? Acum, în acest sens diferența salutară între Europa de Est și Islam este că aici oamenii cred că pot să-și schimbe situația. Ei știu că există un decalaj enorm între Vestul și Estul Europei, dar est-europenii încep să perceapă asta ca pe un decalaj temporar. Amănunt esențial, est-europenii nu mai percep un decalaj cultural în raport cu Occidentul, ci unul economic, deci pot spera că e vorba de ceva temporar.

S.A.: Dar nu se amăgesc est-europenii, ca în trecutul lor sovietic? Nu e o iluzie ca aceea că vor ajunge din urmă și chiar vor depăși Occidentul?

M.I.: Nu mai cred că-l vor depăși...

S.A.: Asta ar fi deci noutatea! Păi e o schimbare esențială. Dar devin prin aceasta mai realiste așteptările est-europenilor? Nu-și vor pierde ei speranța după încă o jumătate de generație de așteptări frustrate? M.I.: E greu de prevăzut. Dar eu văd în România, de exemplu, că oamenii încep să intre în noua civilizație high-tech, de la achiziția bunurilor de consum la accesul la Internet și la producția de software. Decalajul în raport cu Vestul, chiar cu unele țări foste comuniste, este deopotrivă cantitativ și calitativ. Dar parcă nu detectez atîta frustrare și atîta pesimism, fiindcă oamenii văd în revoluția high-tech o șansă, o speranță. În schimb, mi se pare că în țările musulmane oamenii cred că fenomenul este doar negativ. Așa că ei percep un impas, nu o problemă de timp, de întîrziere relativă pe un drum care ajunge undeva; nu, ei nu văd nimic. În Afganistan, ce poți să faci? Încă 50 de ani Occidentul poate rămîne acolo, ca să încerce salvarea situației și transformarea democratică a țării. Dar care afgan poate aștepta 50 de ani, admitînd că ar avea

încredere în bunele intenții occidentale? Palestiniienii inteligenți și doritori de pace, destui sînt așa, nu pot nici ei să vadă o ieșire rapidă din actuala lor criză, nici măcar în 20-40 de ani. Deci rămîne problema decalajelor fantastice care nu dispar, nu dispar destul de repede, ba chiar se adîncesc. Prin urmare, conflictul o să rămînă deschis într-un fel sau în altul. Nu știu în ce fel. Poate par pesimist, dar nu cred că ieșirea e aproape. De ce atacă sinucigașii toate locurile unde vin occidentali? Nu e numai o problemă cu regimul corupt, ci și cu neînțelegerea sau refuzul faptului că occidentalii vin cu bani și proiecte care pot contribui la o soluție acceptabilă. Ei văd, de pildă, că vecinul care lucrează cu banii aceștia occidentali prosperă brusc, iar invidia este și ea ceva omenesc. Ei, în momentul în care religia intră în toată afacerea asta, consecințele sînt catastrofale. Nu cred că se poate ca americanii să nu mai fie capitaliști, așa cum nu cred că musulmanii nu vor mai fi fanatici în viitor. Ce vreau să spun? Forma modernă a religiei islamice este fanatismul, iar Islamul este fanatic pentru că problemele create acum sînt integrate într-un mod involutiv, fără ieșire rațională. De aceea, în confruntarea asta nu există victorie.

S.A.: Toată lumea pierde.

M.I.: Toată lumea pierde și se zbate, pentru că zbaterea asta e ceva existențial și constitutiv, nu se rezolvă prin forță, durează exasperant de mult.

S.A.: De aceea, situații ca aceea din Orientul Apropiat sînt blocate, sau sînt astfel percepute – chiar de actorii istorici. Și în Irak situația este sau cel puțin pare blocată.

M.I.: Și totuși în Irak eu văd o speranță mai mare, pentru că irakienii sînt puțin mai occidentali. S.A.: Au fost mai secularizați; brutal, dar secularizați.

M.I.: Da. Sper prin urmare că decalajul se poate reduce dacă violențele încetează. Sînt mai mulți bani, acolo au fost francezii și englezii, care au adus elemente de occidentalizare, nu au făcut pur și simplu afaceri. Sper să mai fi rămas ceva din acel aport occidental. Dar conflictul actual nu este ceva ușor și rapid rezolvabil. Asta nu e o problemă economică, nici militară.

S.A.: Dar ce este? Un conflict de civilizații, cum spune Huntington? Deci un conflict irezolvabil?

M.I.: Nu știu, n-am profeții, nici măcar pentru alte țări. Toate viziunile astea care pretind că știu prea mult dinainte sînt puțin problematice pentru mine. Eu cred că, așa cum spune Popper...

S.A.: ...în Mizeria historicismului? Da, și eu cred că nu putem prevedea viitorul, din moment ce pentru a face afirmații despre el ar trebui să-l cunoaștem deja, iar noi, oricum, sîntem parte integrantă a prezentului, deci nu putem ști viitorul. Nu putem recurge decît la formula profeției tradiționale, definită de Eliade prin mecanismul de vaticinia ex eventu, extrapolarea trecutului și suprapunerea lui cu viitorul.

M.I.: Așa este. De aceea, eu cred că Popper este foarte important. Nu pentru că mă aflu aici la CEU, unde spiritul lui Popper, grație lui Soros, e foarte prețuit. Într-adevăr, cum spunea Popper, în domeniul social, politic și istoric toate calculele sînt dinainte eronate. Nu contează nici dacă ești inteligent sau nu, nici dacă ai sau nu suficiente informații. Pur și simplu viitorul nu se poate prevedea, vectorii istorici sînt prea numeroși, prea complicați, prea interactivi! Nu vreau să fiu nici pesimist, nici tîmpit, nici arogant, așa că vorbesc mai ales despre trecut, încercînd să învăț ceva din el fără a-l reproduce în viitor. Trecutul este destul de clar: toate conflictele actuale au început într-un moment de dezvoltare fără precedent, care a creat deopotrivă avuție și sărăcie, oportunități și excluderi, mijloacele unei dezvoltări accelerate și ale distrugerii planetei. Uite ce s-a întîmplat în Iugoslavia după 1991, cînd ea a început să se dezvolte și mai rapid, părăind că va reuși să-și transforme avantajul relativ în raport cu fostele țări comuniste într-un decalaj net, capabil s-o propulseze în Uniunea Europeană. Mulți credeau în 1990 că așa se vor petrece lucrurile. Și iată că republicile federale nu s-au putut înțelege asupra unei strategii comune de dezvoltare, blocîndu-se în chestiunea redistribuirii resurselor de la nivel federal la nivel republican și local. Dacă Iugoslavia nu era dezvoltată, dacă dezvoltarea accelerată nu ar fi amenințat mecanismul titoist de redistribuire, dacă noile deschideri nu ar fi fost mai promițătoare pentru Slovenia și Croația decît pentru Serbia, Bosnia și alte zone, nu se întîmpla nimic. Revenind la problema terorismului islamic, s-ar putea ca și Europa de Est să vină la rînd. Sper că nu, fiindcă ținta principală rămîne America și, prin contaminare, tot Occidentul, dar terorismul poate lua în calcul și ținte colaterale, mai puțin bine păzite.

S.A.: În plus, în Europa de Est, unde există deja musulmani sau cel puțin cetățeni arabi încă din perioada comunistă, iar foștii studenți au devenit oameni de afaceri prosperi și bine conectați cu serviciile secrete de peste tot, precum și cu mediile politice, începe să apară o nouă imigrație. Extinderea Uniunii Europene spre Est va aduce și apariția unor comunități imigrante mai mari și mai puțin controlabile. Și acesta e un factor de risc potențial.

AI rendition for Israel-Romania în the Year 2006

M.I.: Sigur, Europa are deja o vastă populație musulmană, care profită de prosperitatea generală... S.A.: ...fără a participa foarte mult la efortul general de a crea prosperitatea asta...

M.I.: ...ceea ce îi adâncește complexul de inferioritate și resentimentul. Din cauza asta, cei care au participat la atentatele de la 11 septembrie erau oameni cu educație, occidentalizați. Dar accentuarea influenței elementului islamic în rândurile tinerilor de acest fel se leagă și de accentuarea, chiar inventarea unei percepții a diferenței ireconciliabile între Islam și Occident.

S.A.: Sigur, cu cât sînt mai occidentalizați – într-un mod superficial și destul de traumatic, fiindcă e centrat pe accesul la consum și e lipsit de un suport educativ și civic –, urăsc mai mult Occidentul. Din păcate, integrarea acestor tineri a ratat în Occident, în ciuda demagogiei politicienilor cinici; dar, din nefericire, a ratat și fiindcă tinerii descendenți din medii imigrante nu au făcut ei înșiși destul pentru propria lor integrare, alegînd minimul efort, adică boicotul și ura. În plus, tinerii musulmani occidentalizați și, astfel, cu mari șanse de a deveni fundamentalști din resentiment și frustrare, nu din credință – au avut un vehicul: vechea-nouă dogmă a martiriului. A apărut deci un mod de a reacționa la frustrare paroxistic, exploziv la figurat, dar și la propriu –, un mod folosit în situații--limită, de criză terminală, reală sau percepută – ceea ce e în fond totuna. Teroriștii, dacă încercăm să intrăm în „logica” lor, nu s-au mai lăsat pur și simplu copleșiți de superioritatea occidentală creatoare de stigmat, ci i-au răspuns violent, fie și pentru a obține doar o revanșă simbolică pe termen scurt. 11 septembrie a creat, în aceeași „logică”, un simbol de durată.

M.I.: Așa este. Dar vreau să lămurim ceva. Eu cred că problema terorismului nu e una psihologică. Nu avem de-a face cu un asalt al psihopaților. Știu că e foarte simplu să spui că teroriștii au fost psihopați. Într-un fel au fost, în alt fel este vorba de o structură pe care poți să o înțelegi. Și din cauza asta mă gîndesc că nu e de ajuns să crezi ca americanii că totul se rezolvă prin democratizare cu forța. Să vedem cum vor deveni musulmanii democrați, ce fel de democrație vor construi...

S.A.: Da, asta e o viziune utopică. În mod surprinzător, americanii persistă în ea, în ciuda tuturor probelor contrarii. Ei au și această convingere ultimă în supremația ordinii democratice globale în stil american. Și nu vorbesc numai de Bush și neocons, ci și de americanul de rînd, chiar de pacifistul care și-a pierdut un copil în Irak. Pur și simplu, avem de-a face în cazul americanilor cu o religie civilă, deci ceva mai intens, mai fierbinte decît alte forme de atașament la democrație, în genul multdiscutatului „patriotism constituțional” al vest-germanilor, dispărut fără urmă în Germania reunificată. În orice caz, democratizarea de sus în jos și din exterior nu e un proces de scurtă durată, nici un proces simplu.

M.I.: Da, e o cale lungă. Dacă decalajele de care vorbeam rămîn ori cresc, conflictul nu se va închide: nu poți să le spui irakienilor să fie bucuroși că sînt democrați și să plece acasă. Ei văd altceva la televizor : decalajele. Pentru ei, democrația este o vorbă goală, dacă nu cumva o minciună occidentală pentru a-i ține în frîu.

S.A.: Așa este. E curios că Africa Neagră nu reacționează mai violent la decalajele acestea, care s-au adîncit mereu după decolonizare, inclusiv din cauza sinistrelor

și coruptelor regimuri postcoloniale, aceste sinteze maligne de tiranie tribală și autoritarism occidental. Africa Neagră este probabil prea epuizată de propria sa implozie, de conflictele interne care merg pînă la genocid, de catastrofa sanitară și demografică. Poate de aceea negrii africani nu se revoltă, ci preferă să plece în Europa, pur și simplu, dacă-i duc picioarele și nu li se scufundă ambarcațiunea improvizată.

M.I.: Da, reacțiile antioccidentale în Africa s-au produs mai mult în Africa de Sud, cînd negrii au văzut ce au văzut la albi în case. Dacă nu vezi, nu poți să te revolți împotriva a ceva ce nu știi, nu face parte din orizontul tău mental.

S.A.: Așa este. Au mai existat asemenea violențe interrasiale și în alte țări africane, chiar un fel de pogromuri împotriva albilor, uneori instigate și manipulate de diversele tabere aflate în conflict pentru resurse naturale și putere. Istorii tragice, dar care nu s-au coagulat într-o revoltă africană generală contra Occidentului, deși la decalajul de dezvoltare aparent fără ieșire se adaugă și complexa dinamică a rasismului. Negrii chiar au motive să se simtă discriminați rasial, precum și să se agite la gîndul că nu au cum scăpa de această formă de discriminare. Dar să vedem și ce se poate spera! Deși noi sîntem niște naturi atît de optimiste... Cine știe, se poate spera ca lumea arabă, avînd resurse materiale și umane considerabile, resursele petroliere în primul rînd, să aleagă calea pe care alte regiuni ale lumii, cum ar fi, de exemplu, China sau India, au ales-o. Și chinezii ori indienii văd la televizor decalajele de care vorbim, dar nu se mai apucă de răscoale și în ziua de azi, au depășit momentul revoltei antioccidentale și au ales o cale pașnică de competiție și emulație cu Occidentul.

M.I.: Chiar și China?

S.A.: Da, chiar și China, după reformele lui Deng. India, desigur, este exemplul cel mai bun, fiindcă a reușit să devină o democrație și să rămînă astfel la peste 50 de ani de la decolonizare.

M.I.: Așa este. Eu consider că ceea ce favorizează India în raportarea ei la Occident și la decalajele generate de globalizare este, pe lîngă munca serioasă, democrație și o educație excelentă, structura sa profundă religioasă și mentală.

S.A.: Acea pasivitate-seninătate?

M.I.: Da, precum și atitudinea de renunțare ori cel puțin de neglijare a bunurilor materiale.

S.A.: Dar cât timp vor mai fi ei „resemnați” la nirvana? Văd că și la ei există o frenezie a consumului, imediat ce și-l pot permite. Oare persistența castelor i-a făcut pe indieni să accepte toate celelalte decalaje și discriminări? În fond, pentru un paria nu are mare importanță ce decalaje noi mai poate aduce cu sine occidentalizarea, și așa este subom.

M.I.: Așa este. Să vedem cât va rezista și acolo cultura tradițională. Cred că India, din punctul ăsta de vedere, este specială.

S.A.: Dar China?

M.I.: China, nu știu. Într-un fel, China comunistă nu diferă esențial de China confucianistă.

S.A.: Da, asta este.

M.I.: Știm cum să manipulăm, fiecare are locul lui într-un sistem ierarhic foarte complex și bine codificat, și într-un fel rebeliunea nu există; nu doar rebeliunea contra comunismului, ci revolta văzută într-un mod cultural profund. Abținerea de la revoltă e la chinezi o combinație de „nu știu”, „nu pot”, „nu vreau”, și de toate la un loc.

S.A. : Pe de altă parte, chinezii reacționează totuși împotriva Occidentului, în sensul că îi opun, s-ar părea, o adevărată strategie: încet-încet sînt admiși în toate organizațiile internaționale, inclusiv în Organizația Mondială a Comerțului, prin simpla putere a forței lor de consum, care la nivel de individ este nulă sau aproape nulă, dar la nivelul unui miliard și jumătate de locuitori este colosală. Prin asta, precum și prin absorbția treptată a capacităților de producție și de consum ale Occidentului, în urma procesului vast de relocalizare, offshoring și outsourcing, ei de fapt luptă cu Occidentul în felul lor.

M.I.: Și se adaptează într-un mod lent.

S.A.: Și crezi că asta se întîmplă deoarece China are în esență o cultură laică articulată pe confucianism?

M.I.: Da!

S.A.: Așadar, avem de-a face cu un fel de anomalie la scară globală. În mai toate alte locurile, dacă nu de-a dreptul în toate, religia joacă un rol important. În China, dimpotrivă. Chinezii, chiar savanții cu care conversăm noi, nu au habar de ce ne agităm noi atîta ca să înțelegem religia. Pentru ei, religia nici nu există !

M.I.: Exact. Dar ei au în schimb înțelegerea situației politice a omului...

S.A.: ...fără să se complice cu problema teologico-politică!

M.I.: Exact. Conducătorii chinezi nu sînt nici machiavelici, nu sînt nici utopiști, ei sînt practici. Ei înțeleg – nu știu cum, sigur că cei care s-au născut în China știu și înțeleg lucruri care mie îmi scapă – că oamenii vor statornicie, stabilitate, liniște. Și le administrează în tot felul de doze, după caz.

S.A.: Dar asta nu este pînă la urmă tot o „inginerie socială utopică”, cum spunea Popper? Sau poate e vorba de un sistem gigantic care nu are însă planuri maximaliste? Supraviețuirea și autoreproducerea sistemului sînt maximele obiective, deci poate de aceea sistemul rezistă forțelor interioare și exterioare.

M.I.: Sigur, nu e ca sistemul comunist, cu planurile cincinale ca să ajungă din urmă și să depășească Occidentul, ori cu viziunea paradisului proletar. Pentru chinezi, toate afacerile astea sînt acum minore.

S.A.: E deci o imensă inginerie sistemică, ce s-a întors după faza sa acut utopică la una minimalistă, la dinamica sa aproape statică – dacă se poate spune astfel –, o evoluție aproape imperceptibilă, măsurată cu o clepsidră multimilenară. În această perspectivă, occidentalii sînt niște isterici ai timpului scurt.

M.I.: Sigur. Și e ceva diferit atît de India, cît și de America, unde în centru se află un acerb individualism: cine poate poate; cine nu poate nu poate și pierde. În China există un fel de grijă, de planificare...

S.A.: ...precum și de moderare și amortizare a șocurilor.

M.I.: Da, ceva mult mai subtil decît sistemele de administrare și guvernare din alte locuri.

S.A.: Bine, am mai lămurit o problemă... Dar dacă nu putem să facem prevederi și nici nu vrem să vorbim despre viitor, cum ne încheiem dialogul? Putem vorbi de stări de spirit, sentimente și presimțiri, dacă refuzăm prognozele și profețiile? Ești optimist în legătură cu viitorul? Mergem oare într-o direcție bună ca planetă, ca ființe umane?

M.I.: Sînt optimist din fire, dar în mod instinctiv; optimismul meu nu e bazat pe o previziune clară. Viziunea clară, dacă se poate vorbi despre așa ceva, nu e tocmai optimistă. Nu e optimistă pentru că nici nu vreau să fiu optimist. Dacă înțeleg – dar nu e sigur că înțeleg – forțele care intră în ecuație, pur și simplu nu rămîne mult loc pentru optimism. Sper ca pînă la publicarea dialogului nostru lucrurile să se schimbe în bine, să se vadă că am greșit vorbind așa de pesimist, și să vedem pacea universală a lui Kant. Dar am o îndoială serioasă că așa se va întîmpla. Și

asta nu fiindcă oamenii sînt răi, ci fiindcă există tot felul de forțe, organizații și sisteme ale societății care duc în direcții opuse. Dar vom trăi și vom vedea...

Ai-România în 2006

AI - O familie LGBT cu copii în anul 2024, privind ecranul TV de 50 inci

